

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Török-Tóth Soma:

A KÖRNYEZETVÉDELMI ÉRDEKEK POLGÁRI JOGI KIKÉNYSZERÍTÉSE

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Témavezető: Prof. Dr. Menyhárd Attila
egyetemi tanár

Budapest
2026

I. A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása

1. Témaválasztás

A legújabb polgári jogi irodalom – különösen az 1970-es, '80-as évek terméséhez képest – feltűnően kevés figyelmet szentel a környezetvédelmi kérdéseknek: azok exponálását és vizsgálatát többnyire a nemzetközi és a közigazgatási jog képviselőire hagyja. A tartózkodás aligha meglepő, és a legkevésbé sem véletlen, hiszen a környezeti értékek további pazarlásának megakadályozását, a felmerülő kockázatok kezelését és a kizökkenő ökológiai egyensúly helyreállítását az érintettek köre, napjainkra voltaképpen az emberiség egésze – ahogyan József Attila fogalmaz, a „közösség, mely e részeg, ölbecsaló anyatermészet férfitársaként él” – jellemzően az államtól és a nemzetközi összefogásoktól várja. A környezetvédelem és a polgári jog kapcsolatát pedig egyébként is alapjaiban határozza meg háromféle feszültségi viszony.

Az első és legtagabb értelemben vett feszültség a környezeti és a gazdasági érdekek között áll fenn: amíg a kapitalista piacgazdaság az állandó és folyamatos növekedésre épül,¹ addig az a természeti környezet és a bioszféra egyre végzetesebbnek bizonyuló kifosztása és átalakítása nélkül nem valósítható. Világos, hogy ennek a feszültségnek a feloldásáért a polgári jog a peremfeltételek érintetlenül hagyása mellett, *ceteris paribus* vajmi keveset tehet. A második feszültség az ökológiai válság megfékezése érdekében bevethető jogi eszközöknek hagyományosan szánt szereposztásból fakad, amely szorosan összefügg a polgári jogászok téma iránti mérsékelt érdeklődésével és a társadalmi várakozásokkal is. Az általánosan elterjedt közpolitikai és jogi felfogás szerint ugyanis a környezet védelme elsődlegesen: állami feladat, amint azt pedig máig irányadó írásában Sólyom László idejekorán megállapította, a polgári jog itt legfeljebb mellékszereplő lehet.² Ebbéli minőségét pedig csak alátámasztani látszik a polgári jog környezetvédelmi lehetőségeit árnyaló harmadik feszültség. Jelesül, hogy az állam növekvő szerepvállalását a környezetvédelemben – csakúgy, mint a társadalmi együttélés egyéb területein – az 1960-as évek végétől éppen a polgári jogi igényérvényesítési mechanizmusok fokozatos kiégése, elégtelenné válása tette szükségessé.

Ma már ugyanakkor egyértelmű, hogy az emberiség, immár a bolygó egészére kiterjedően, nem csupán befolyásolja a környezeti folyamatokat, de tevékenységével más geológiai tényezőkhez képest azok első számú alakítójává lépett elő, döntő hatást gyakorolva a Föld a nagy rendszereire. Csaknem negyven évvel azután, hogy a Meadows házaspár bemutatta híres jelentését a növekedés hatáiról,³ Johan Röckstrom és társai már egyenesen a bolygóéiról tettek közzé nagy visszhangot kiváltó tanulmányokat.⁴ Ezekben tizenegy olyan földi rendszert azonosítottak, amelyek stabil, biztonságos működése elemi létfeltétele az emberi társadalmak jelenlegi együttélési formáinak. Rendszerenként számszerűsítették továbbá azokat a

¹ Immanuel WALLERSTEIN: *Bevezetés a vilárendszer-elméletbe*. Budapest, L'Harmattan, 2010. 54. o.

² SÓLYOM László: *Környezetvédelem és polgári jog*. Budapest, Akadémiai, 1980. 7. o.

³ Donella MEADOWS – Dennis MEADOWS – Jorgen RANDERS – William BEHRENS III: *The limits to growth: A Report to the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. New York, Universe Books, 1972.

⁴ Johann ROCKSTRÖM et al: Planetary Boundaries: Exploring the Safe Operating Space for Humanity. 15 *Ecology and Society* (2009); Will STEFFEN – Katherine RICHARDSON – Johann ROCKSTRÖM et al: Planetary Boundaries: Guiding Human Development on a Changing Planet. 347 *Science* (2015) 736.; Linn PERSSON – Bethanie M CARNEY ALMROTH – Christopher D COLLINS et al: Outside the Safe Operating Space of the Planetary Boundary for Novel Entities. 56 *Environmental Science & Technology* (2022) 1510.

tartományokat, amelyeket meghaladva az adott rendszer előbb kiszámíthatatlanná, majd egzisztenciális kockázattá válik. A szerzők által vizsgált tizenegy rendszerből jelen állás szerint legalább négy lépett már át valamilyen átbillenési pontot (tipping point), és került ezáltal a magas kockázatú zónába. A világméretű ökológiai válság tünetei sokrétűek: a biológiai sokféleség drámai csökkenése, a hulladék és a szintetikus vegyületek felhalmozódása, talajerózió, az édesvízkészletek és a nyersanyagforrások kimerülése stb.,⁵ mindezzel ráadásul pedig a globális éghajlatváltozás, amely annak dacára is része csupán az összefolyamatnak, hogy érezhető hatásai és a médiavisszhangja miatt a közvélemény „szupergonosz problémaként”⁶ ennek a fenyegetésével van talán a leginkább tisztában.

A válság volumene példátlan, a tennivaló számos, a környezetvédelmi kérdések exponálását és vizsgálatát tehát a polgári jogász sem kerülheti meg tovább.

2. A vizsgált kérdések

Amint arra a Polgári Törvénykönyvünket a környezetjogász szemével értékelő munkájában Pump Judit is rámutat,⁷ környezetvédelem és polgári kapcsolata legalább két irányból vizsgálható. Egyrészt, hogy hogyan játszhat szerepet a polgári jog a környezetvédelmi célkitűzések megvalósításában, az ökológiai érdekek kifejezésében és védelmében. Ezt az irányt David Howarth nyomán nevezhetjük „polgári jog mint környezetvédelemnek” is.⁸ Másrészt pedig, hogy az alapvető környezetjogi törekvésekkel összhangban miképpen integrálhatóak a környezetvédelmi szempontok a polgári jogi normák alkalmazásába. Ugyancsak Howarth-öt követve ez az irány lehet a „környezetvédelem a polgári jogban”-é. E két irány mellett elképzelhető mindazonáltal egy harmadik is: ennek középpontjában a polgári jog nagy toposzai: a szerződések kötelező ereje, a kártérítés és -telepítés feltételei, az emberi jogok horizontális hatálya stb., valamint azok a változások állnak, amelyeket az ökológiai válság ezeknek a toposzoknak az értelmezésében és továbbélésében előidéz.

Dolgozatomban a magam részéről a vizsgálat Pump Judit által elsőként kijelölt, Howarth részéről pedig a „polgári jog mint környezetvédelem”-ként aposztrofált irányvonalát követtem. Nagyon röviden azt vizsgáltam tehát, hogy hogyan állítható a polgári jog a környezetvédelem szolgálatába.

Ennek első lépéseként választ kellett találni arra a kérdésre, hogy miért írja a hagyományos jogi és közpolitikai felfogás lapszélre a polgári jogot a környezetvédelem jogi eszköztárában, továbbá, hogy a jelenlegi körülmények között ez a felfogás valós képet ad-e egyáltalán állami beavatkozás és polgári jog környezetvédelmi feladatellátásban betöltött helyéről. A kérdés megítéléséhez nem lehetett figyelmen kívül hagyni az egyik és a másik jogi rezsím szerkezeti, adaptációs és szabályozásmódszertani sajátosságait sem.

⁵ TAKÁCS-SÁNTA András: *A közlegelők komédiája – a közösségek újrafelfedezése mint kiút az ökológiai válságból*. Budapest, L'Harmattan, 2017. 14. o.

⁶ BÖGÖS Fruzsina: *Damoklész kardja, avagy az éghajlatvédelmi perek közigazgatási jogi vonatkozásai*. Budapest, ORAC, 2025. 44. o.

⁷ PUMP Judit: *A Polgári Törvénykönyv a környezetjogász szemével*. Budapest, Pázmány Press, 2019. 14. o.

⁸ DAVID HOWARTH: Environmental Law and Private Law. In: Emma Lees – Jorge E. Viñuales (ed): *The Oxford Handbook of Comparative Environmental Law*. Oxford, Oxford Academic, 2019. 1096. o.

Ezt követően kerülhetett sor azoknak a polgári jogi eszközöknek az azonosítására, amelyek kreatív, céltudatos és nem utolsó sorban bátor felhasználásuk esetén alkalmasak lehetnek az ökológiai érdekek kikényszerítésére. Ezek belső összefüggéseinek a feltárása rávilágított ugyanakkor ezirányú alkalmazásuk nehézségeire és a bennük rejlő ellentmondásokra. Ezek legalább hozzávetőleges meg- és feloldásának a kísérletére szintén szükség volt.

Mivel környezetvédelem és polgári jog kapcsolatának a vizsgálata a belső mellett nem nélkülözheti a külső fókuszot sem, a dolgozat második felében foglalkozni kellett azzal a kérdéssel is, hogy milyen következményekkel jár a polgári jogi eszközök környezetvédelmi célú felhasználása, vagyis, ha a környezetvédelmi törekvéseknek a kormányzat vagy a közigazgatás helyett a bíróságok szereznek érvényt. Különösen akkor, ha az ökológiai igényérvényesítés alperese olyan magánszemély, amelyik vagy a közpolitika számára fontos, vagy az adott közösség, társadalom életére gazdasági súlyánál fogva meghatározó befolyást gyakorol, vagy ha a polgári jogi alapon a környezetvédelmi érdek kikényszerítésének szándékával indított eljárás alperese maga az állam: a kormányzat, vagy a jogalkotó.

II. Az elvégzett vizsgálatok, elemzések rövid leírása, a feldolgozás módszerei

1. A dolgozat felépítése

A dolgozat a bevezető és a záró, összegző részeket leszámítva három nagyobb szerkezeti egységre tagolódik.

Az első egységben – számozás szerint II. fejezetben – az ökológiai válság, az állami beavatkozás és a polgári jog közötti összefüggéseket mutatom be. Ennek során vizsgálom az állami beavatkozás és a polgári társadalom- és gazdaságszervezésben betöltött szerepét. A kérdéskör a közjog-magánjog elhatárolás lehetséges olvasataként is felfogható, a magam részéről ebbe a dilemmába azonban nem megyek bele. Ehelyett az állami és a piaci koordináció közötti funkcionális különbségekre hívom fel figyelmet, annak megértése céljából, hogy miért tartozik a környezetvédelem elsődlegesen az állami feladatok közé. Ennek okait a fejezetben részletesen is tárgyalom, mint ahogyan a polgári jog hiányosságait is, amelyek miatt a hagyományos gondolkodás annak a környezetvédelemben legfeljebb kiegészítő szerepet szán csupán. Ezt követően körbejárom, hogy vajon az állam valóban eleget tesz-e a vele szemben a környezetvédelem terén támasztott társadalmi elvárásoknak. Mint megállapítom: nem, a fejezet következtetése szerint ezért a környezetvédelmi érdekek polgári jogi kikényszerítésének jelentősége felértékelődik.

A második tartalmi egységben – amely számozás szerint a III. fejezet – a polgári jog környezetvédelmi célú alkalmazásának belső oldalát: azokat a polgári jogi eszközöket mutatom be, amelyek alkalmasak lehetnek a környezetvédelmi célok megvalósítására, az ökológiai érdekek kifejezésére. Ilyenek a polgári jogban a jogalany és a jogtárgy védelmét biztosító eszközök: a személyiségi jogok, valamint az azok megsértése esetén igénybe vehető jogorvoslatok, a tulajdonos számára az őt érő jogosulatlan beavatkozás kizárását lehetővé tévő intézmények, valamint a kártérítési felelősség. A fejezetben részletesen tárgyalom az intézmények jelentette jogalapok és jogkövetkezmények között érvényesülő kölcsönhatásokat, a környezetvédelmi célokra való alkalmazásukkal járó szerkezeti, dogmatikai és gazdasági nehézségeket. A fejezet záró részében pedig javaslatot teszek a polgári jog preventív hatásának

erősítésére annak érdekében, hogy az kellő meggyőző erővel szolgálhassa a környezetvédelmi célokat.

A harmadik tartalmi egységben – számszerűen a IV. fejezet – a bíróságok környezetvédelmi szerepvállalásával, az ezzel kapcsolatosan felmerülő kritikákkal, valamint ezek lehetséges cáfolatával foglalkozom. A fejezet során ezzel összefüggésben alapvetően két kérdéskörre összpontosítok: ha a bíróság környezetpolitikát valósít meg vagy alkot, illetve, ha azzal szembe megy vagy felülír. A felmerülő ellentmondásokat pedig a közelmúlt két, nagy visszhangot kiváltott ügyével, *Milieudefensie v. Royal Dutch Shell*-lel, *Urgenda Foundation v. State of the Netherlands*-el illusztrálom. Mint kifejtem, az ellentmondások felmerülése arra utal, hogy a társadalomban valós igény mutatkozik az ökológiai válság elleni fellépés iránt, az állami-politikai cselekvés hiányosságait tapasztalva ennek igényüknek pedig a bíróságokon szereznek érvényt. A környezetvédelmi érdekek polgári jogi kikényszerítésének ez az oldala árnyalja, sokkal inkább dinamikus színben tünteti fel a hatalmi ágak megosztásáról hagyományosan alkotott képünket, ami megítélésem szerint önmagában nem probléma, hiszen jelzésértékkel bír a politikai alrendszer szereplői számára.

2. Módszertani kérdések

A dolgozatot a témaválasztásból adódóan is a módszertani sokszínűség jellemzi. Ahogyan Harmathy Attila professzor hangsúlyozta, és ahogyan témavezetőmtől, Menyhárd Attila professzortól tanultam, a jog nem önmagában áll, nem önmagáért való érték,⁹ a jogi jelenségek vizsgálata során ezért mindig tekintettel kell lenni a jog absztrakt világának – ismét József Attilára utalva – „hasított fáját” „determináló” társadalmi és gazdasági tényezőkre, változásokra. Kutatási eredményeim bemutatása során a magam részéről pedig végig ennek szem előtt tartására törekedtem, úgy vélem ugyanis, hogy ennek hiányában a jogász tevékenység nem volna több Hermann Hesse híres üveggyöngyjátéknál. A dolgozatban így a jogtörténeti és összehasonlító jogi kitekintéseket is magába foglaló klasszikus polgári jogi elemzés módszerei mellett helyett a joggazdaságtan, a gazdaságtörténet és jogbölcselet is helyet kapott.

III. A tudományos eredmények rövid összefoglalása, azok hasznosítása, illetve a hasznosítás lehetőségei

1. A környezetvédelem mint állami feladat, mellékszerepben: a polgári jog

A környezetvédelemben a jogi eszközöknek szánt hagyományos szereposztás ma már aligha több egyszerű berögződésnél, a környezetvédelmi célokra alkalmas polgári jogi eszközök belső szempontú vizsgálata ennek ellenére viszont rendszerint erről az eleve adottnak vett rajtvonalról indul. Éppen azért, hogy az alapkérdések ne maradjanak reflektálatlanul, elengedhetetlen volt tehát tisztázni először is, hogy milyen gazdasági, politikai és strukturális sajátosságokra tekintettel kell, avagy kellene az államnak élen járnia az ökológiai válság elleni fellépésben. Ennek során a következő megállapításokra jutottam.

⁹ MENYHÁRD Attila: Szüksége van-e a társadalomnak jogászokra? In: VERESS Emőd (szerk.): *Ad salutem civium inventas esse leges: Tisztelgő kötet Vékás Lajos 80. születésnapjára*. Kolozsvár, Forum Iuris, 2019. 71. o.

A tárgyi jog hagyományos felosztása a kontinensen közjogra és magánjogra a modern állam kialakulása óta valójában azt jelenti, hogy az adott társadalmi cselekvést az állam koordinálja a szuverén parancsaként felülről lefelé irányulóan meghatározott szabályozás útján, vagy a piaci mechanizmus, amelynek a jogi keretrendszerét a bíróságokon alulról felfelé építkező polgári jog biztosítja, középpontjában a magántulajdonnal, a szerződési szabadsággal és a kártérítési felelősséggel. Bizonyos társadalmi célok megvalósítására vagy szükségletek kielégítésére a koordináció egyik formája a másikinál alkalmasabb lehet. A környezeti problémák kezelése pedig több okból kifolyólag is az állami koordináció tipikus terepe.

A klasszikus főáramú közgazdaságtan szerint e problémák eredői a piaci kudarcok, amelyek korrekciója érdekében az állam tud hatékonyan beavatkozni. Ebben a megközelítésben a környezetszennyezés olyan externália, amelyet a környezetpolitika eszközeivel: adókkal, járulékokkal vagy a környezethasználat megdrágításával az állam tud visszaterhelni annak okozójára, a kibocsátóra. A tulajdonviszonyok rendezésével vagy a használat rendjének meghatározásával ugyanígy az állam tudja kiküszöbölni a közjavakkal járó piaci kudarcokat is. Mindez szorosan összefügg az államnak az antikvitas óta tulajdonított azzal a feladatával, hogy a közérdeknek érvényt szerezzen. Kissé vulgárisan pedig a környezetvédelem: közügy, közérdek, amelynek a magánérdekek korlátozásával ilyenformán érvényt szereznie is az államnak kell. Ehhez a modern állam pedig a politikai versenyben szerez felhatalmazást.

Egy másik megközelítés szerint a környezeti problémák policentrikus jellegük miatt igénylik az állami beavatkozást. A policentrikus problémák nem oldhatóak meg egyetlen tényező figyelembevételével, mivel maguk is összetett rendszert alkotó részproblémákból tevődnek össze, az egy-egy részproblémát érintő döntés pedig elkerülhetetlenül hatással lesz a többire is.¹⁰ A policentrikus környezeti problémák kezelése során a nagyobb képet szem előtt tartva így annak összes lehetséges vonzatával és következményével számolni kellene, erre pedig csak az igazgatási természetű és szemléletű állami koordináció lehet csak képest.

Amint pedig a környezetvédelem és a polgári jog kapcsolatát determináló feszültségekkel összefüggésben utaltam rá, a 20. század második felének közmondásosan, és voltaképpen közhelyszerűen komplexsége váló társadalmi és gazdasági viszonyai között, a tömegtermelés, tömeges szerződéskötés és fogyasztás fellendülése okán a polgári jogi igényérvényesítésnek a sérelmet szenvedő fél ellentételezésére épülő mechanizmusa egyre kevésbé volt képes megnyugtatóan rendezni a kialakuló konfliktusokat és kielégíteni a felmerülő igényeket.¹¹ Ez a hiányosság pedig látványosan felértékelte az állami beavatkozás jelentőségét.

Mindehhez képest a polgári jog individuális eszközeivel próbálni meg visszaterhelni az externáliát annak okozójára valóban kicsit olyan, mintha – Douglas Adams angol sci-fi író hasonlatával élve – valaki „úgy próbálna meg grillezni egy szelet húst, hogy egymás után behív embereket a szobába, és azok rálehelnek.”¹² Amint azt pedig Vékás Lajos professzor kiemeli:

¹⁰ Michael POLANYI: *The Logic of Liberty*. Chicago, The University of Chicago Press, 1980. (Midway Reprint) 171-172. o.

¹¹ Cass R. SUNSTEIN: *The Limits of Compensatory Justice*. In John W. Chapman: *Compensatory Justice. Nomos XXXIII, Yearbook of the American Society for Political and Legal Philosophy*. New York, New York University Press, 1991. 281-282. o.

¹² Douglas ADAMS: *A kétség lazaca – Egy utolsó stoppolás a galaxisban*. Budapest, GABO, 2002. Hátsó borító.

„[...] a társadalmi igazságosság megvalósítása és a közérdek védelme területén a magánjog hatékonysága igencsak véges. Amikor a társadalom egyéb szférái (mindenekelőtt az erkölcsi tartás fékező mechanizmusai) teljesen meggyengülnek, és a jogrendszer arra hivatott ágai [...] csődöt mondanak, a magánjog eszközei nem alkalmazhatóak hatékonyan.”¹³ A polgári jog ráadásul, mint említettem, alulról felfelé építkezve a bíróságokon keletkezik, amelyek eleve nagyon korlátozottan képesek a társadalmi költségek hatékony allokálására,¹⁴ következésképpen a policentrikus problémákkal sem tudhatják megfelelően kezelni.

Mindebből okkal következne, hogy az uralkodó közpolitikai és jogi gondolkodás helyesen osztja le ilyen módon a szerepeket. Rögtön adódik ugyanakkor a kérdés, hogy ebben az esetben a kifelé lábalás helyett miért súlyosbodik évről évre a Földet sújtó ökológiai válság, és miért a bolygó egyre aggasztóbb állapotáról adnak hírt a természettudomány képviselői.

2. Mert az állam elbukik

A hagyományos szereposztás azon az előfeltevésen alapul, hogy környezetvédelmi kötelezettségeinek az állam eleget tesz. Amint azt azonban az ökológiai válság előrehaladott állapota mutatja, ez koránt sincs így; napjaink társadalmi, gazdasági és politikai körülményei között pedig legalábbis kérdéses, hogy lehetne-e egyáltalán.

A jóléti közgazdaságtan abból indul ki, hogy a környezeti – vagy egyébként a társadalomban, illetőleg a gazdaságban felmerülő – problémák elleni fellépéshez az állam mindig az adekvát eszközhöz nyúl.¹⁵ Noha a magam részéről a kormányzati kudarcok modelljének¹⁶ erőteljesen piacfundamentalista alapállásával igen kevésbé tudok azonosulni, a maga a modell kétségkívül szolgálhat bizonyos tanulságokkal. Társadalmi léptékben egy adott állami-kormányzati intézkedés csakugyan előidézhet olyan, előre nem kalkulált mellékhatásokat, amelyek adott esetben akár a piaci kudarcokét meghaladó mértékű társadalmi költségekkel járnak. Amennyiben például a kormányzat köztulajdonban álló erdők kivágásáról dönt, vagy a környezethasználat korlátozása a közvetlen közigazgatási beavatkozás módszerével másféle, ökológiailag egyébként szintén káros elkerülő vagy helyettesítő magatartásokat ösztönöz, esetleg egyenesen a környezetvédelmi szabályozást megalkotó kormányzat leváltásához vezet. Azért tehát, mert a piaci koordináció tökéletlen, még nem biztos, hogy önmagában a szabályozás tökéletes helyzetet teremt majd.

A közérdek-elméletekben az állam elfogulatlan, objektív és hatékony cselekvőként tűnik fel, amelynek nem csak feladata, de célja is a köz-, és soha nem a partikuláris egyéni érdekek előmozdítása, a politikai folyamatok pedig a közösség számára legkedvezőbb alternatíva megtalálásáról és kiválasztásáról szólnak. A politikusokat ezekben az elméletekben nem befolyásolják a választási kilátások, a befolyásos érdekcsoportok pedig nem keresnek

¹³ VÉKÁS Lajos: A magánjog kihívásai – Történeti visszapillantás és mérleg. *Magyar Jog*, 2023/7-8. 399. o.

¹⁴ Attila MENYHÁRD: Hungary. In Barbara C STEININGER (ed): *Landmark Cases on European Tort Law 2001–2025*. Austrian Academy of Sciences, Vienna, 2026. 187. o.

¹⁵ Harold DEMSETZ: Information and Efficiency: Another Viewpoint 12 *The Journal of Law & Economics* (1969) 1.

¹⁶ Julien LE GRAND: A kormányzati kudarcok elmélete. In CSABA Iván – TÓTH István György: *A jóléti állam politikai gazdaságtana*. Budapest, Osiris, 1999. 146-164. o.

kibúvókat az állami szabályozás alól.¹⁷ A szabályozás gazdasági elméletei ugyanakkor rámutatnak, hogy az állami döntéshozatal befolyásolásáért érdekcsoportok versengenek, abból a célból, hogy a döntések ne a politikai közösség egésze, hanem az adott csoport számára kedvezzenek. Az állami döntéshozatal és a szabályozás tétje a közérdek képviselője helyett így az lesz, hogy az adott csoport milyen eredménnyel tud nyomást gyakorolni a döntéshozókra, akik a döntéseik meghozatala során pedig éppúgy a saját önérdekeiket követik, mint az őket befolyásolni igyekvő érdekcsoportok: a közhatalmat a saját javukra fordítják, a közvagyonnal pedig a maguk érdekében gazdálkodnak.

Amint említettem, a magánérdekek korlátozására az állam a politikai verseny eredményeképpen szerez felhatalmazást. A társadalom politikai alrendszerének szereplői ugyanakkor négyéves választási ciklusokban gondolkodnak, a szavazatmaximálásban érdekeltek, ezt pedig a választók számára a 'modus vivendi' illetően legvonzóbb ajánlat megfogalmazásával tudják elérni. Az ökológiaiak viszont a legritkább esetben ilyenek, lévén, hogy túlnyomórészt a társadalom tagjainak megszokott életszínvonalát kedvezőtlenül érintő intézkedéseket helyeznek kilátásba. Amennyiben azonban a politikai verseny kínálati oldalán meg is jelenne ökológiai ajánlat, éppen emiatt nem valószínű, az ajánlattévő politikai csoportosulás végül ténylegesen is döntéshozói pozícióba is kerülne.¹⁸

A politikai akarat hiányából egyenesen következik a környezetvédelmi közpolitika kudarca. Az ENSZ környezetvédelmi tárgyú nemzetközi megállapodásaiban kitűzött célok nem kellően ambíciózusak, homályosak, kikényszeríthetetlenek, és a legtöbb esetben alig mutatnak túl a hangzatos deklarációk szintjén. Az ökológiai válság elleni fellépésre a nemzetközi közösség összességében alig mutat nagyobb agilitást, mint a Gyűrűk ura entjei, akik egy fennmaradásukért folyó háború kitörésének küszöbén kétnapnyi tanácskozás után állapították csak meg védenecikről, hogy azok nem az ellenség soraiba tartoznak. A 2020-as években a nemzetközi jog mint az államok közötti koordináció eszköze ráadásul látványos hanyatlásnak indult, a környezetvédelmi vállalások teljesítése így teljes mértékben a részes államok politikai széljárásának függvényévé vált, ekörben elég csak az Egyesült Államok és a Párizsi Klímaegyezmény viharos kapcsolatára utalni. A geopolitika több meghatározó szereplője az ökológiai szempontokat ideológiai okokból pedig rendszerint kifejezetten és tudatosan mellőzi. A környezetvédelmi jog így jobbra a jogszabályokban is marad, kikényszerítettsége alacsony, a környezetvédelmi közigazgatás, ha van, fragmentált, forráshiánnyal küzd. Ezek a hiányosságok pedig felértékelik az egyéni fellépés és a polgári jog szerepét.

3. A polgári jog mint a környezetvédelmi érdekek kikényszerítésének eszköze

A versenyjog és a fogyasztóvédelem példája a 20. század második felében bebizonyította, hogy bizonyos, egyébként állami koordinációt igénylő feladatok ellátásához a társadalomnak nem feltétlenül kell kizárólag az államra hagyatkoznia. Sőt, az állami szervezetrendszer és a társadalom tagjai között valójában mindig is létezett egyfajta munkamegosztás, hiszen például a büntető- vagy közigazgatási hatósági eljárások kezdeményezésének jogát az állam rendszerint

¹⁷ Robert BALDWIN – Martin CAVE – Martin LODGE: *Understanding Regulation – Theory, Strategy, and Practice*. Oxford, Oxford University Press, 2012 (2nd ed.). 40-41. o.

¹⁸ Andrew DOBSON: Stratégiák a zöld változásért. In SCHEIRING Gábor – JÁVOR Bendek: *Oikosz és polisz. Zöld politikai filozófiai szöveggyűjtemény*. Budapest, L'Harmattan, 2009. 602-605. o.

az állampolgárok részére is biztosítja. A polgári jognak pedig megvannak azok a jellemzői, amelyek ismert hiányosságai dacára is alkalmassá tehetik a környezetvédelmi érdekek kikényszerítésére.

Szemben az állami-hatósági, 'command-and-control' típusú fellépéssel, a polgári jog alanyai egyénileg is érdekeltek abban, hogy igényeiket érvényesítsék. Ez az érdekeltség a környezetvédelem esetében pedig nem is feltétlenül anyagi természetű: az ügy iránti személyes elkötelezettségben is megnyilvánulhat. Igényeik fennállását, természetét és mértékét illetően a polgári jog alanyai a hatóságnál ráadásul több információval is rendelkeznek, mindez pedig természetesen ösztönzi is a tényleges igényérvényesítést. Az állami fellépést pedig nem csak kezdeményezhetik, de annak során ők maguk el végig el is járhatnak, a felmerülő ökológiai igények sorsa így nem csupán a bürokrácia működésén múlik, és így az államnak is kevesebbet kell költenie a károk, környezetvédelmi szabálysértések felderítésére. További, és talán a legfontosabb vonás, hogy a környezetvédelmi érdekek polgári jog útján történő kikényszerítéséhez nincsen szükség kifejezett környezetvédelmi szabályozásra, amelynek megsértése az igényérvényesítésnek egyébiránt előfeltétele volna. A polgári jog alapintézményei önmagukban is védik az alanyi jogokat, amelyekbe pedig, mint említettem, kellően kreatív, céltudatos és nem utolsó sorban bátor jogalkalmazói szándék és értelmezés mellett az ökológiai vonatkozások is beletartozhatnak.

A polgári jog eszköztárából környezetvédelmi érdekek kikényszerítésére a tulajdonost az őt érő jogosulatlan beavatkozások ellen védő intézmények, a kártérítési felelősség, valamint a személyiségi jogok, és az azok megsértése esetén igénybe vehető jogorvoslatok lehetnek első sorban alkalmasak. Fontos látni, hogy ezek az eszközök valójában jogalapokat, és azokhoz kapcsolódóan jogkövetkezményeket vagy jogorvoslatokat takarnak. Ökológiai lehetőségeiket a jogi gondolkodás pedig első sorban az utóbbiakban látja, jóllehet, a környezetvédelmi érdekekkel leginkább összhangban álló jogkövetkezmény alkalmazásához a legmegfelelőbb jogalapot kell megtalálni – ez, akárcsak az állami beavatkozás jellemzővé válása előtt, nagyban múlhat a jogi képviselők találékonyságán.

A jogkövetkezmények kétféleképpen lehetnek: a tulajdonosi vagy személyiségi jogokat sértő, esetünkben környezetileg is káros magatartástól való eltiltás, illetőleg az okozott személyi vagy vagyoni sérelem pénzbeli ellentételezése. A jogkövetkezményekhez pedig – nyilvánvalóan más típusú érveléssel, de – bármelyik jogalapról indulva el lehet jutni. Szükségtelen zavarás esetén a tulajdonos kérheti a zavaró eltiltását a további zavarástól, és ugyanezt számos jogrendszer, így a magyar is, a személyiségi jogok védelme körében lehetővé teszi. Ugyanezekre a jogalapokra hivatkozva követelhető azonban pénzbeli ellentételezés: kártérítés vagy sérelemdíj is, amennyiben a tulajdonosi vagy személyiségi jog megsértése kárral is járt, vagy ha a személyiségi jogában sértett fél ezért vagyoni ellentételezésre tart igényt. Nagyon kevés gyakorlati jelentőséggel bír, ha bír egyáltalán, de kárveszély fenyegetése esetén az eltiltáshoz továbbá megelőző intézkedéssel a kártérítési felelősség körében is el lehet jutni. Amint arra a joggazdaságtani elemzés eredményei rávilágítanak, a jogkövetkezményeket a bíróságok egyre inkább gazdasági természetű szempontok figyelembevételével alkalmazzák, a végeredmény pedig ilyenformán rendszerint a kártérítésre kötelezés lesz.

Ezeknek a jogalapoknak és jogkövetkezményeknek a környezetvédelmi célú felhasználását megnehezíti ugyanakkor néhány szerkezeti és funkcionális adottság. Az igényérvényesítés előfeltétele minden esetben a tulajdonosi vagy károsulti érdekelttség, ez pedig jelentősen szűkíti a szóban forgó polgári jogi eszközök ökológiai hatósugarát. A keresetindítási jog kiszélesítése céljából a személyiségi jogok megsértése mint jogalap, hivatkozható ugyan, ennek túlzásba vitele azonban könnyen eluzívva teheti a személyiségi jogok tartalmát az olyan jogrendszerekben is, amelyek azok védelmét nem generálklauzulával biztosítják. A polgári jog kontextusában nehezen értelmezhető a környezeti kár kategóriája is, hiszen a kárnak, amellet, hogy környezeti, az igényérvényesítéshez feltétlenül egy személy vagyónában kell bekövetkeznie. Az okozatossági, kártelepítési és egyéb jogtechnikai kérdéseken túlmenően a környezetvédelmi érdekek polgári jogi kikényszerítésével járó egyik legkomolyabb nehézség, hogy a polgári jogi eszközök, és így különösen az azok zászlóshajójának felfogott kártérítési felelősség a környezetszennyező tevékenységekre nézve viszonylag gyenge preventív hatással bírnak.

4. A preventív hatás erősítésének fokozatai a környezet védelme érdekében

A környezetvédelmi érdekek kikényszerítéséhez a polgári jogi eszközök alkalmazásával elért vagy elérhető eredményeknek először is összhangban kell állniuk magukkal a környezetvédelmi érdekekkel, másodsor is a környezetpolitika alapvető törekvéseivel, valamint a környezetjog alapelveivel. Ilyen mindenekelőtt a megelőzés, majd ezt követően a szennyező fizet, illetve az elővigyázatosság elve. A hangsúly ezek közül pedig egyértelműen a megelőzésen van. A károsultak vagy személyiségi jogukban sértettek ellentételezése, reparációja önmagában legitim jogpolitikai törekvés, az ökológiai érdekek védelmét azonban nem szolgálja. Ehhez el kellene fogadnunk ugyanis, hogy a környezetpusztítás vagy -szennyezés következtében kieső környezeti tőke gazdaságival bármikor helyettesíthető, vagyishogy a környezeti és gazdasági tőke csereértéke egymással tökéletesen ekvivalens.¹⁹ Ez egészen biztosan nincs így, máskülönben környezeti problémák sem jelentkeznének. Ahhoz tehát, hogy a polgári jog valóban elősegítse a környezetvédelmi érdekek érvényesülését, fokozni kell először is annak preventív hatását, amelyet a jogi gondolkodás jellemzően a kártérítési felelősséghez kapcsol.

A kártérítési felelősség preventív funkciójának a célja, hogy az okozott kár megtérítésére vonatkozó kötelezettség mint joghátrány kilátásba helyezésével a további károkozásoknak elejét vegye, azaz jogalanyokat a károkozás elkerülésére ösztönözze, illetőleg attól elrettentsen. A felelősségnek egy adott károkozásért való fennállásának megállapításával a bíróság üzenetet fogalmaz meg a társadalom tagjai és gazdasági szereplők irányába, akik a magatartásuk társadalmi értékelését ebből megismerhetik, és levonhatják a következtetést arra nézve, hogy az ennek az értékelésnek meg nem felelő magatartás tanúsítása esetén milyen

¹⁹ Carl C. MCDANIEL – John M. GOWDY: *Az édenkert kiárusítása. Példázat a természet tönkretételéről*. Budapest, Typotex, 2002. 7. fejezet (online elérés) <http://humanologia.tatk.elte.hu/wp-content/uploads/Carl-N-McDaniel-John-M-Gowdy-Az-edenkert-kiarusitasa.pdf?fbclid=IwAR2sV8itPrmTuq0t6WmjIumC1V-GRaIxpSuR5p0cArbuXyyFhjmkGFCdKeY>

jogkövetkezményekkel kell számolniuk.²⁰ Ahogyan azonban Menyhárd Attila rámutat, „a kártérítési felelősség a modern gazdasági döntések meghozatala során nem több kalkulálható költségtényezőnél. [...] Ha a károkozással járó felelősség kockázata olcsóbb, mint a károkozás elkerülése, a szervezet szempontjából a károkozás melletti döntés és az ezzel elérhető nagyobb haszon választása a racionális magatartás.”²¹

Mindez nem jelenti ugyanakkor azt, hogy akár a kártérítési felelősség, akár általában más polgári jogi eszközök preventív hatása ne volna fokozható. Ez pedig megítélésem szerint még csak azzal sem járna, hogy annak természetén erőszakot téve a polgári jogot a környezeti problémák Prokrusztész-ágyába kényszerítenénk bele. A preventív hatás erősítésének megvannak a lehetséges fokozatai, a jogi gondolkodás hagyományos irányjaival jól összeegyeztethetőtől egészen az onnan nézve ma talán még szélsőségesnek tűnőig.

Az első és legkézenfekvőbb lépés a kártérítés helyett az eltiltás irányába való elmozdulás lenne. Ehhez, mint fentebb bemutattam, több jogalap is rendelkezésre áll. A bennük rejlő potenciál kiaknázásához pedig a jogi képviselők és a bíróságok – mint pedig említettem – kreatív, céltudatos és nem utolsósorban bátor szerepvállalására, valamint olyan számítási módszer kialakítására volna szükség, amely az eltiltással járó társadalmi költségek között a hosszútávú, ökológiaiakat is tekintetbe veszi. Az ítélezés súlypontja ezzel az egyéni jogvita eldöntéséről a társadalmi érdekkiegyenlítésre és konfliktusfeloldásra tevődne át, amelyhez a bíróságokban megvan a kellő rugalmasság.

A preventív hatás erősítésének következő fokozata a káron felüli marasztalás, azaz a kár bekövetkezése esetén a károkozó vagy kárviselő által fizetendő pénzbeli ellentételezés mértékének eloldása az okozott, illetőleg a bekövetkezett kár tényleges nagyságától. Ez büntető kártérítés, gazdagodási alapú kárszámítás, vagy jogalap nélküli gazdagodás útján vihető keresztül. Amíg e módszerek közül a büntető kártérítés a kontinentális gondolkodás számára teljesen idegen, addig a másik kettőt némi szemléletváltás mellett zökkenőmentesen lehetne beilleszteni a meglévő dogmatikai és intézményi keretek közé. Akár úgy is, hogy a káron felüli marasztalás csak környezetvédelmi célú igényérvényesítés során volna kérhető.

A harmadik fokozat a környezetvédelmi popularis actio lehet,²² amely alapján környezeti kár bekövetkezése, illetve károsodás veszélyének fennállása esetén bárki, tehát *bárki* bírósághoz fordulhatna jogvédelemért az ökológiai igények érvényesítése érdekében. Azaz, egy ilyen popularis actio a keresetindítás jogát végképp elszakítaná az egyéni érdekeltségtől. A szabályozás-technika szintjén ezt a megoldást álláspontom szerint árnyalatok különböztetik csak meg a nyugati országokban kulturálisan ugyanakkor nagyon nehezen elfogadható „rights of nature” jelenségtől, amelynek lényege, hogy a természeti környezet bizonyos elemeit az állam jogalanyisággal ruházza fel, hogy ezzel az ökológiai érdeket polgári jogi érdek

²⁰ MENYHÁRD Attila: Kártérítés, prevenció és jogalap nélküli gazdagodás. In CSEHI Zoltán – KOLTAY András – LANDI Balázs – POGÁCSÁS Anett: (L)ex Cathedra et Praxis: Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából. Budapest, Pázmány Press, 2014. 188. o.

²¹ Uo.

²² SÓLYOM László: Egy környezetvédelmi populáris akció elvi lehetősége polgári jogunkban. *Jogtudományi Közlöny*, 1978/11., TARR György: A környezetvédelmi igények érvényesítésénél bevezetésre javasolható popularis actio. *Jogtudományi Közlöny*, 1988/10.

konvertálja, és ezzel akár az állammal szemben is védhetővé tegye.²³ A polgári jog és a kártérítési felelősség preventív hatásához az eszközök elérhetőek tehát, az elmúlt évtized tendenciái azt mutatják pedig, hogy az eszközök egyre inkább szándék is társul.

5. A bíróságok környezetvédelmi szerepvállalása

A polgári jog bíró alkotta jog, azokban az országokban is, amelyek rendelkeznek a személyek vagyoni és személyi viszonyait átfogóan szabályozó polgári jogi kódexszel. Magas absztrakciós szinten tételezett normáinak tartalmát a bíróság jogértelmezéssel határozza meg, amely ebben az értelemben nehezen választható szét a jogalkotástól.²⁴ A környezetvédelmi érdekek polgári jogi kikényszerítése kapcsán így szükségszerűen vizsgálni kell a bíróságok ezirányú szerepvállalását is, amely voltaképpen a kérdéskör külső oldala. Ahogyan Fodor László kiemeli, a környezethez való jog érvényesüléséhez „az is szükséges, hogy ebben minden hatalmi ág, így az igazságszolgáltatás is betöltse a maga szerepét.” A polgári jog intézményi sajátosságaiból adódóan a környezetvédelmi célú igényérvényes éppen ebbe az irányba nyitja meg az utat a bíróságok előtt.

A bíróságok környezetvédelmi szerepvállalása azonban ellentmondásokkal járhat. Amennyiben a bíróság ugyanis egy polgári jogi alapon környezetvédelmi céllal indított perben ítéletet hoz, akkor vagy (i) környezetpolitikai törekvéseket valósít meg, illetőleg környezetpolitikát alkot, vagy pedig (ii) egyenesen a kormányzat által meghatározott egyéb köz-, így különösen gazdaságpolitikai törekvésekkel megy szembe, illetőleg – *horribile dictu* – felül is írja azokat. A felmerülő ellentmondások meglátásom szerint pedig kétféle esetcsoport körül sűrűsödnek igazán: akkor, ha polgári jogi alapon indított eljárás alperese olyan magánszemély, amelyik vagy a közpolitika számára fontos, vagy az adott közösség, társadalom életére gazdasági súlyánál fogva meghatározó befolyást gyakorol; illetőleg akkor, ha az alperes maga az állam: a kormányzat, vagy a jogalkotó. Az első esetcsoportra a dolgozatban példaként a *Milieudefensie v. Royal Dutch Shell*, a másodikra az *Urgenda Foundation v. State of the Netherlands* ügyet mutattam be.

Az ellentmondások többrétűek, többségükben ugyanakkor meggyőzően cáfolhatóak. A bírósági fellépéssel szemben kritikaként merül fel, hogy a környezetpolitika megalkotását és végrehajtását az állampolgárok és a gazdasági szereplők a kormányzattól és a közigazgatástól várják, a bíróságok tevékenysége pedig kívül esik a felülről lefelé irányuló állami koordináció körén. Az utóbbiak rendelkeznek továbbá olyan szaktudással és apparátussal, amelyek a policentrikus problémák kezelését számukra lehetővé teszik. A tézis III/2. pontjában kifejtettek tükrében nem úgy tűnik azonban, mintha a környezetpolitika vagy a közigazgatás különösebben jól működne, a bíróságoknak ellenben határozniuk kell az eléjük vitt igényekről. De nehezen látható be az is, hogy egy környezetvédelmi kérdés megítélése miért igényelne speciálisabb szaktudást, mint egy orvosi műhibáé. További kritika, hogy a bíróságok demokratikus felhatalmazása, mivel a bírókat nem választják, nem elég erős ahhoz, hogy a társadalomnak akár a szélesebb rétegeit érintő döntéseket hozzanak, továbbá, hogy egy ilyen tartalmú döntés meghozatalával politikai szerepet vállalnak. Nem világos ugyanakkor, hogy a közigazgatás

²³ MENYHÁRD Attila: Közjogról és magánjogról. In: BODZÁSI Balázs (szerk): *Jogászegyleti értekezések – Közjog és magánjog*. Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2025. 267. o.

²⁴ MENYHÁRD i.m. (9. lj.) 69-70. o.

környezetvédelmi bírságot kiszabó tisztségviselőit ki választja. Ezek az ellenvetések valószínűleg a jogállami paradigma utóbbi években tapasztalható eróziójával, és azzal hozhatóak összefüggésbe, hogy a környezetvédelem témája politikailag rendkívül megosztó.

Az közjogi-közhatalmi, jogalkotó állam perlése polgári jogi alapon – ahogyan történt az először az Urgenda-ügyben is – azonban már valódi ellentmondásokat vet fel. Az mára egyértelmű, hogy tulajdonosi minőségében vagy szerződő félként eljárva az állam a gazdaságban a polgári jog alanyaként vesz részt, közhatalmi jogosítványait ilyenkor pedig a polgári jogi viszonyokon kívül hagyja.²⁵ Mint ahogyan az is, hogy a bizonyos közhatalmi jogkörben okozott károkért az állam felel (lásd például a Ptk. 5:548-549. §-it). A közjogi állam és a polgári jog alanyai között nem áll fent viszont olyan kapcsolat, amely az utóbbiak számára jogalapot teremtené az előbbivel szembeni, polgári jogi alapú igényérvényesítésre.²⁶ Mindaddig tehát amíg a szuverén, közjogi állam polgári jogi jogalanyisága a tételes szabályozás szintjén nem tisztázott, az e funkcióját betöltő állammal szembeni polgári jogi igényérvényesítés nem rendezhető megnyugtatóan. Egy másik hatalmi ágra nézve kötelező ítélet meghozatala polgári jogi alapon pedig a hatalmi ágak elválasztásáról vallott hagyományos nézetekkel sem volna összeegyeztethető.

Az ellentmondásokat valamilyen formában kétségtelenül kezelni kell, úgy vélem azonban, hogy a felmerülése önmagában nem lehet érv sem a környezetvédelmi érdekek polgári jogi kikényszerítése, sem pedig a bíróságok környezetvédelmi szerepvállalása ellen. Az ellentmondások valójában azt jelzik, hogy a társadalomban igény mutatkozik az ökológiai válság elleni fellépés iránt, mivel azonban – akár a kormányzati-közigazgatási működés elégtelenségei, akár a politikai akarat hiánya miatt – az állammal szemben támasztott elvárásaikban csalódniuk kell, a bíróságokhoz fordulnak jogvédelemért. A jogalkotó és a kormányzat előtt ez akár üzenetként is megjelenhet, amennyiben pedig a bírósági fellépés eredményei nem állnak összhangban a közpolitikai törekvéseikkel, akkor ennek megfelelően tudják majd alakítani annak célkitűzéseit.

IV. A munka témaköréből készült publikációk jegyzéke

Török-Tóth Soma: Ökológiai érdekek polgári jogi védelme – környezetpolitika és kártérítés. *Polgári Jog*, 2025/7-8.

Török-Tóth Soma: Private Law and the Baselines of Ecological Thinking: Another Legal Means of Protecting the Environment. In *Bonus intra melior exi*. Budapest, MCC Press, 2024.

²⁵ KECSKÉS László: *Perelhető-e az állam? Immunitás és kárfelelősség*. Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1988. 26. o.

²⁶ MENYHÁRD Attila: Lehet-e a jogalkotónak polgári jogi felelőssége. In: BORBÁS Beatrix (szerk): *Immunitási tünetek a közhatalmi felelősség körében*. Budapest, Dialóg Campus, 2018. 35. o.